

ВЪЗПРИЯТИЯ И НАГЛАСИ НА УЧЕНИЦИТЕ ПО ВАЖНИ ОБЩЕСТВЕНИ ВЪПРОСИ¹⁾

(Данни от Международното изследване
на гражданското образование – ICCS 2016)

Светла Петрова

Център за оценяване в предучилищното и училищното образование

Резюме. В статията е представен анализ на данни от Международното изследване на гражданското образование – ICCS 2016. В ICCS 2016 участват 24 държави/региона. Изследването в България се организира и провежда от Центъра за оценяване в предучилищното и училищното образование (ЦОПУО).

Keywords: International civic and citizenship study; comparative research program; civic and citizenship education; civic competencies

ICCS 2016 се осъществява от Международната асоциация за оценяване на образователните постижения (IEA) съвместно с Австралийския съвет за образователни проучвания (ACER) и Лабораторията за педагогически експерименти в Университета Тре в Рим (Laboratorio Pedagogia Sperimentale). Изследването в България се организира и провежда от Центъра за оценяване в предучилищното и училищното образование (ЦОПУО).

ICCS не е първият проект на IEA в областта на гражданското образование на учениците. Той възниква на базата на няколко предишни изследвания. Първото проучване на гражданското образование е осъществено през 1971 г. в 21 държави, като част от мащабно изследване на постиженията на учениците по шест учебни дисциплини: природни науки, четене, литература, английски и френски език, като чужди езици, и гражданско образование. Второто проучване – Изследване на гражданското образование (Civic Education Study, CIVED), се осъществява през 1999 г.²⁾ (с участието на около 90 000 14-годишни ученици от 28 държави) и през 2000 г.³⁾ (с участието на около 50 000 16-годишни ученици от 16 държави).

Концепцията на ICCS се основава на концепцията на CIVED както по отношение на терминологията на изследването, така и по отношение на основните аспекти и инструменти на оценяването. Те включват когнитивен тест за

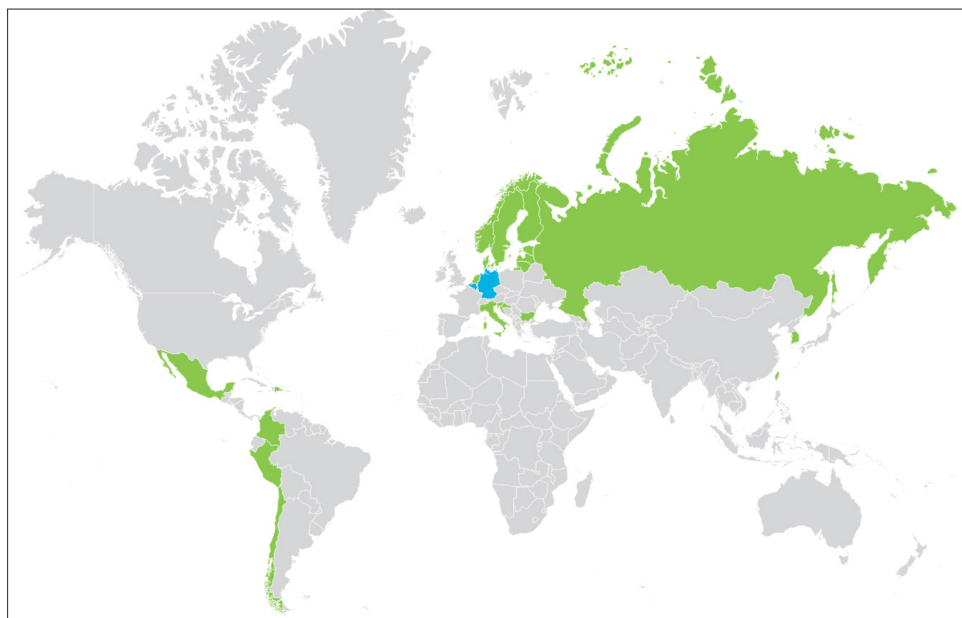
учениците и въпросници за учениците, учителите и училищните ръководители. Част от въпросите в когнитивния тест и въпросниците са използвани без промяна и в трите изследвания – CIVED, ICCS 2009 и ICCS 2016. Това дава възможност да се проучат тенденциите в подготовката и нагласите на учениците в областта на гражданското образование през по-кратки и по-дълги периоди от време. Този подход позволява също да се определи какви промени са настъпили в обучението по гражданско образование в училище, в това число по отношение на образователните цели, подготовката на учителите, методите и формите на преподаване и др. Инструментариумът се допълва и от няколко регионални модула, въведени в допълнение към общия тест. Те акцентират върху отделни проблеми, свързани с гражданството и гражданското образование, които имат регионално значение. Два отделни регионални модула – европейски и латиноамерикански, се администрат през 2016 г. съответно в държавите от Европа и Латинска Америка.

Оценяването през 2016 г. има за цел освен да актуализира данните за гражданските компетентности на учениците и гражданското образование в участващите държави, но и да проучи какво влияние са оказали върху него промените в световен и национален контекст през периода между 2009 и 2016 г.

След 2009 г. се наблюдават редица процеси, които неизбежно оказват влияние върху обществата и образованието в цял свят. Сред тях са преди всичко световната финансова криза през 2007 – 2008 г. и последвалата я рецесия, засегнала редица общества и поставила на дневен ред въпроса за общественото единство и политическата стабилност. Друг въпрос, придобил глобално значение и станал обект на редица дебати за бъдещото политическо, икономическо и социално развитие, е въпросът за дългосрочното устойчиво развитие и влиянието на човешката дейност върху околната среда. Не на последно място, големият брой бежанци, които се насочиха предимно към европейски държави, както и миграцията в рамките на ЕС, поставят още един проблем – интеграцията в обществото на хора с различна култура, религия и традиции.

Все по-широкото и повсеместно използване на информационни и комуникационни технологии доведе до нарастването на ролята и значението на социалните медии в гражданското общество и на възможността чрез тях да се оказват политическо влияние и натиск. Променя се начинът на разпространяване на информацията, както и достъпът до нея. Всеки с достъп до интернет може да създаде и да получи информация. Следователно едно от ключовите умения днес трябва да бъде умението да се различава истинната от подвеждащата информация, което е и съществен елемент от гражданското образование.

В ICCS 2016 участват 24 държави/региона⁴⁾, от които 16 в Европа, 5 – в Латинска Америка, и 3 – в Азия. На фигура 1 са показани държавите/регионите, които участват в изследването.

Белгия (Фламандска
общност)
България
Дания
Доминиканска република
Естония
Италия
Китайски Тайбей

Колумбия
Република Корея
Латвия
Литва
Малта
Мексико
Норвегия
Перу
Русия

Словения
Северен Рейн-Вестфалия
(Германия)
Финландия
Холандия
Хонконг-Китай
Хърватия
Чили
Швеция

Фигура 1. Държави/региони, които участват в ICCS 2016

Целевата група на ICCS са учениците на възраст около 14 години в момента на изследването. В повечето държави, които участват в изследването, това са учениците в VIII клас. В държавите, в които осмокласниците са по-малки от 13,5 години, в изследването участват учениците от IX клас.⁵⁾

Изследванията досега показват, че целите и съдържанието на гражданското образование се дефинират по различен начин в отделните държави. Според концепцията на ICCS гражданското образование включва знания за официалните институции и процесите, които са част от гражданския живот, от една страна, и от друга – знания за възможностите за гражданско поведение и участие, в това число начините, чрез които гражданинът взаимодейства с останалите членове на общността, участва в граждански изяви и така допринася за формиране на гражданското общество. От учениците се очаква да познават

принципите, механизмите и процесите на взимане на решения, управление и законодателен контрол в едно демократично общество; механизмите на функциониране на гражданските и политическите институции и др. Следователно гражданското образование включва, от една страна, когнитивен аспект – знания и умения, и от друга, атиitudен аспект – нагласи, ценности, отношения и възприятия.

Едно изследване на постиженията на учениците трябва да отчита и условията, в които се осъществява гражданското образование. Младите хора формират своите нагласи и представи за ролята си на граждани, като участват в различни дейности у дома, в училище, в класната стая и в по-широката общност. Техните знания, компетентности, нагласи и ценности се влияят и от общността, към която принадлежат, от семейната среда и приятелския кръг, но и от личностните им характеристики.

Въпросникът за ученика, който е част от инструментариума на ICCS, измерва как учениците възприемат своето място и роля в училище, какъв е климатът в класната стая и допринася ли той за формиране на граждански компетентности; били ли са обект на вербално или физическо насилие и тормоз, и т.н. Именно възприятията, ценностите, нагласите и очакванията на учениците по значими въпроси от областта на гражданското образование ще бъдат представени по-нататък.

Отношение на учениците към демокрацията и гражданското общество

В концептуалната рамка на ICCS 2016 демокрацията и принципите на гражданското общество са обособени като отделна съдържателна област на изследването, акцентът на която е върху споделените етични принципи, като равенство, свобода, чувство на принадлежност към общността, власт на закона и др. Всички те са и демократични принципи.

Как се измерват нагласите на учениците по отношение на тези принципи в ICCS 2016? На учениците е представено описание на конкретни ситуации, които могат да се наблюдават в една демократична държава. Някои от тях могат да са полезни за демокрацията и да я укрепят, други могат да са вредни за демокрацията и да я отслабят, а трети да не са нито полезни, нито вредни за демокрацията. Учениците трябва да посочат според своята преценка какво може да бъде влиянието на всяка ситуация върху демокрацията и гражданското общество.

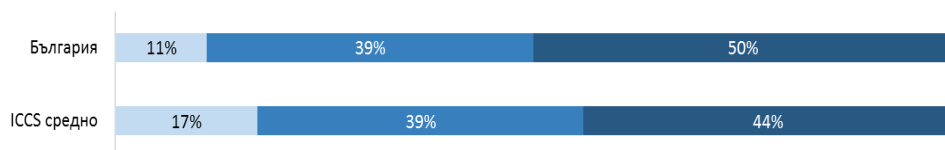
По-нататък са представени няколко примера за такива ситуации, които описват сравнително пълно спектъра на етичните принципи, валидни за едно демократично общество. Показана е също и преценката на българските ученици за тяхното влияние върху демокрацията, сравнена с усреднената преценка на учениците в ICCS 2016. Данните включват

дела на учениците, избрали всяка от трите възможности: *полезно е за демокрацията; вредно е за демокрацията; нито е полезно, нито е вредно за демокрацията*. Първите четири примера представят ситуации, които се предполага, че имат отрицателно влияние върху демокрацията, а останалите пет примера – ситуации с положително влияние върху демокрацията.

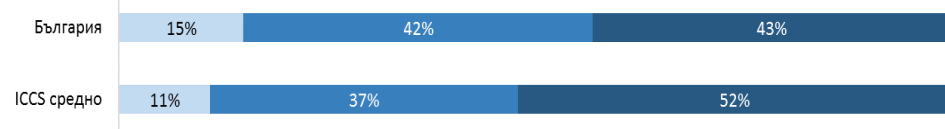
Легенда:

■ Полезно е за демокрацията ■ Нито е полезно, нито е вредно за демокрацията ■ Вредно е за демокрацията

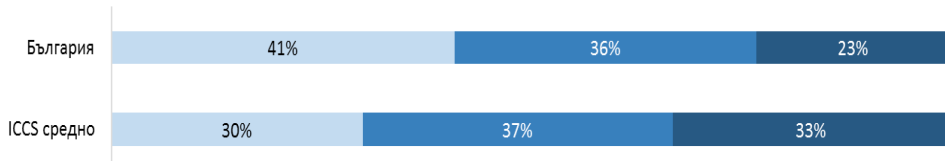
Пример 1. Политическите лидери назначават на държавни постове свои роднини.

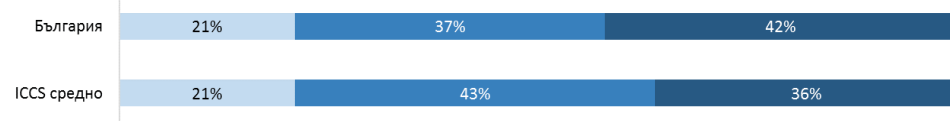
Пример 2. Една компания или правителството притежава всички вестници в държавата.

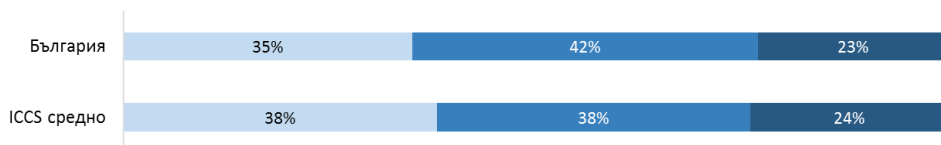
Пример 3. Полицейските органи имат право да задържат в затвора без съдебна присъда хората, които са заподозрени, че застрашават националната сигурност.

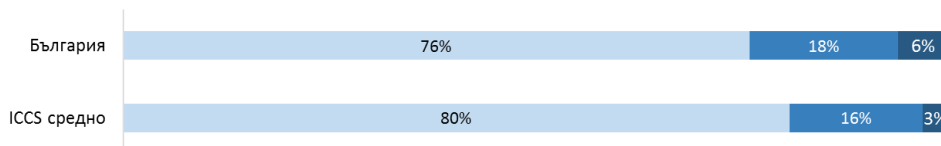
Пример 4. Правителството оказва влияние върху решенията на съда.

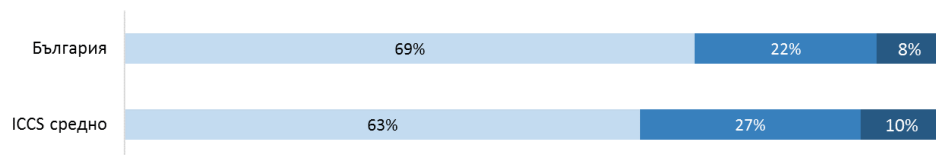
Пример 5. На хората е позволено публично да критикуват правителството.

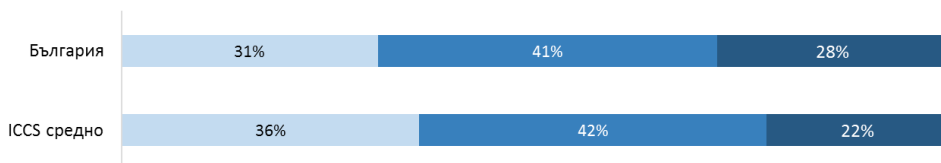
Пример 6. Всички пълнолетни граждани имат право да избират политическите си лидери.

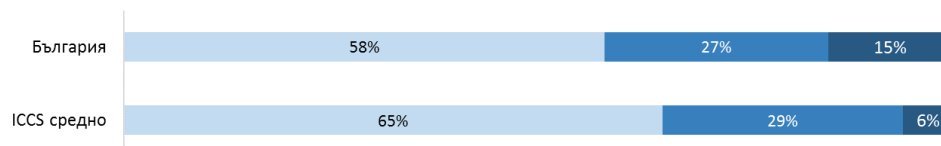
Пример 7. Хората могат да протестират, ако смятат, че даден закон е несправедлив.

Пример 8. Разликата между доходите на бедните и богатите в държавата е малка.

Пример 9. Всички етнически и расови групи в държавата имат еднакви права.

Като цяло, преценката на българските ученици не се отличава съществено

от преценката на техните връстници (ICCS средно). Ще направим коментар на два примера, в които откриваме по-съществени разлики.

Пример 3 описва ситуация, която българските ученици оценяват по различен начин от връстниците си в изследването. Около 41% от българските ученици смятат, че е оправдано и полезно за демократичното общество да се задържат в затвора без съдебна присъда лица, за които съществуват подозрения, че заплашават националната сигурност. Подобни са данните и на учениците в Хърватия и Доминиканската република. Само 23% от българските ученици смятат, че това е вредно за развитието на едно демократично общество. За сравнение в Чили, Китайски Тайбей и Колумбия значително по-голям дял от учениците – 40% – смятат, че това е вредно за демокрацията.

Пример 9 описва ситуация, свързана с демократичния принцип за равенството между хората независимо от техния етнически произход. Около 15% от българските ученици – с 9 процентни пункта повече от връстниците си средно в изследването – смятат, че това е вредно за демокрацията.

Дотук проследихме какво мислят учениците по някои принципи на демократичното общество. Следващата тема, която ще анализираме, е свързана с възгледите им за гражданското общество и за отличителните характеристики на добрия гражданин. Подходът е подобен на подхода при определянето на нагласите на учениците към принципите на демократичното общество. Описани са конкретни действия и учениците са помолени да определят колко важно е добрият гражданин да постъпва по този начин, като се ръководят от своята представа за добрия гражданин. Данните по-долу показват какъв дял от учениците в България и средно за изследването са избрали „много е важно“ за следните действия, описващи поведението на добрия гражданин:

	България	ICCS средно
Да гласува на всички национални избори.	37%	40%
Да членува в политическа партия.	8%	9%
Да изучава историята на страната си.	60%	38%
Да следи политическите събития във вестниците, по радиото, по телевизията или в интернет.	19%	29%
Да показва уважение към представителите на правителството.	25%	35%
Да участва в политически дискусии.	11%	15%

Данните показват, че в няколко аспекта нагласите на българските ученици съществено се отличават от нагласите на връстниците им: изучаване (познаване) на родната история (по-голям дял с 22 процентни пункта); информиране за политическите събития и демонстриране на уважение към представителите на властта (по-малък дял с по 10 процентни пункта). Без съмнение,

членуването в политическите партии не е сред гражданските приоритети на българските ученици, тъй като само 8% от тях смятат, че добрият гражданин трябва да бъде член на политическа партия. Това е валидно и за участниците в изследването, като цяло. Също много малък дял ученици смятат, че добрият гражданин трябва да проявява активност и да участва в политически дискусии. Едва една четвърт от българските ученици смятат, че добрият гражданин дължи уважение на членовете на правителството.

Изброените дотук аспекти на гражданското поведение се квалифицират от някои автори като традиционно/конвенционално гражданско поведение. За разлика от тях следващите примери илюстрират поведение, което е в областта на гражданското участие в обществени движения и инициативи. Даден е делът на учениците, избрали „много е важно“ за всяко от описаните действия.

	България	ICCS средно
Да участва в мирни протести срещу закони, които смята за несправедливи.	34%	24%
Да участва в дейности в полза на хората от своята общност.	48%	35%
Да участва в дейности в защита на човешките права.	56%	40%
Да участва в дейности за опазване на околната среда.	59%	35%

Данните показват ясно изразено разбиране, че участието в обществени движения е важен елемент от гражданското поведение, което би могло да се приеме като показател и за нагласите на учениците за активно гражданско участие. Освен в България голям дял ученици проявяват подобни нагласи в Колумбия, Доминиканската република, Италия, Мексико и Перу. От друга страна, най-малък е делът на учениците, които смятат, че е важно да се участва в изброените дейности, в Дания, Финландия и Холандия.

Следващите дейности са в областта на индивидуалното гражданско поведение за разлика от предходните, които описват по-скоро колективни действия в подкрепа на гражданското общество и демократичните принципи. Тези аспекти на гражданското участие са свързани с личния избор, морала, отговорността и готовността на отделната личност да предприеме действия в полза на конкретни лица или на общността. Отново е посочен делът на учениците, определили всяко от изброените действия като „много важно“.

	България	ICCS средно
Да се труди упорито.	53%	42%
Винаги да спазва законите.	42%	59%

Да осигурява икономическото благополучие на семейството си.	61%	60%
Да полага усилия, за да запази природните ресурси.	50%	49%
Да уважава правото на другите да имат лично мнение.	55%	62%
Да подкрепя хората, които са в по-лошо положение от него.	49%	49%
Да участва в дейности в помощ на хората в по-слабо развитите държави.	35%	35%

Данните показват, че мненията на учениците в различните държави значително се различават. По-нататък изброяваме тези аспекти от поведението на добрия гражданин, по които се наблюдават най-съществени различия.

България е сред държавите, в които най-много ученици смятат, че добрият гражданин трябва да работи упорито, наред с Хърватия (64% от учениците), Доминиканската република (63%) и Китайски Тайбей (54%). Най-малко са учениците в Латвия – 23%, в Естония – 25%, в Дания – 30%.

Спазването на закона е много важно за 71% от учениците в Китайски Тайбей; 72% от учениците в Швеция; 70% от учениците в Литва; 69% от учениците в Малта и за 67% от учениците съответно в Дания и Финландия. България е в групата на държавите, в които най-малко ученици смятат, че спазването на законите е важен аспект от поведението на добрия гражданин, наред с Холандия – 41%, и Естония – 45%.

Значително се различават мненията на учениците и по отношение на опазването на природните ресурси. То е посочено като много важно задължение на добрия гражданин от най-много ученици в Дания, Мексико и Перу (по 63%) и от най-малко ученици в Холандия (22%), Дания (31%) и Латвия (36%).

Зачитането и уважаването на правото на другите на лично мнение е посочено като задължителен елемент от поведението на добрия гражданин от най-много ученици във всички държави. Но и по този показател се наблюдават значителни разлики между учениците в отделните държави. Най-много ученици смятат, че това е много важно в Швеция (77%), Китайски Тайбей (72%) и Норвегия (70%). Най-малко са учениците в Естония (48%), Латвия (49%) и Русия (54%). Данните на българските ученици са под средните за ICCS 2016 и по-скоро се приближават до най-ниските показатели.

Най-ниска е подкрепата за разбирането, че добрият гражданин трябва да участва в дейности в помощ на хората в по-слабо развитите държави. Това е характерно за всички държави, в това число и България. Най-ниски равнища на подкрепа обаче се наблюдават в Дания (16%), Естония и Холандия (по 21%) и Латвия (23%). Най-висока подкрепа показват учениците в Доминиканската република (59%), Чили, Колумбия и Перу (по 47%). Преценката на българските ученици е около средните показатели за изследването.

Отношение на учениците към равенството и еднаквите възможности за всички граждани в демократичното общество

Приемането на идеята за равенството и равните възможности за всички граждани в демократичното общество, независимо от техния пол и произход, е съществена и широко приета характеристика на идеала за демокрация. Поради това този аспект на гражданското образование е включен като част от съдържателна област *граждански принципи* от концептуалната рамка на ICCS, както и в съдържателна област *граждански идентичности*, която се отнася до толерантността и разнообразието в обществото.

Въпросникът за ученика включва седем въпроса за измерване на нагласите и разбиранията на учениците за равенството между половете. Следват данни за дела на учениците в България и средно за ICCS 2016, избрали възможност „напълно съгласен/съгласна“ или „изобщо не съм съгласен/съгласна“ за всяко твърдение за равенството между половете. В зависимост от съдържанието на твърдението са посочени данни или за възможност „напълно съгласен/съгласна“, или „изобщо не съм съгласен/съгласна“.

	България	ICCS средно	
Мъжете и жените трябва да имат равни възможности за участие в управлението.	66%	75%	напълно съгласен/съгласна
Мъжете и жените трябва да имат еднакви права във всичко.	59%	72%	напълно съгласен/съгласна
Жените не трябва да се занимават с политика.	35%	55%	изобщо не съм съгласен/съгласна
Когато няма достатъчно свободни работни места, мъжете трябва да имат предимство при наемането на работа пред жените.	31%	50%	изобщо не съм съгласен/съгласна
Мъжете и жените трябва да получават еднакво заплащане при извършването на еднаква работа.	64%	71%	напълно съгласен/съгласна
Мъжете са по-подготвени да бъдат политически лидери, отколкото жените.	26%	46%	изобщо не съм съгласен/съгласна

Очевидни са разликите между нагласите на българските ученици и техните връстници по отношение на равенството между половете. Най-съществени са различията по въпросите за политическите изяви и активност на жените и

мъжете – разликата е около 20 процентни пункта. Това означава, че българските ученици възприемат политиката като територия за реализация по-скоро на мъжете, отколкото на жените. Индексът, който показва доколко българските ученици подкрепят равенството между половете, е един от най-ниските за ICCS 2016 – 46 точки при средно за ICCS от 51 точки. По-нисък е само в Русия и Доминиканската република (по 44 точки) и в Мексико (45 точки). Най-висок е в Швеция и Норвегия (по 57 точки) и Дания и Китайски Тайбей (по 56 точки).

Момчетата във всички държави, включително България, показват по-ясно изразено положително отношение към равенството между половете в сравнение с момчетата. Освен това данните показват, че учениците с по-високи резултати на теста, както и учениците, родителите на които имат висше образование, също подкрепят в по-голяма степен идеята за равенството между половете.

Друг аспект на равенството и толерантността в демократичното общество е свързан с отношението към малцинствата и гражданите с различен етнически произход. Изследването включва следните твърдения, чрез които се конструира индекс, показващ как се отнасят учениците към хората или групите с различен етнически произход. Следват данни за дела на учениците в България и средно в ICCS 2016, посочили възможност „напълно съгласен/съгласна“ за всяко твърдение:

	България	ICCS средно
Представителите на всички етнически групи трябва да имат еднакви възможности да получат добро образование в страната.	56%	62%
Представителите на всички етнически групи трябва да имат еднакви възможности да получат добра работа в страната.	49%	57%
Училището трябва да учи младежите да уважават представителите на всички етнически групи.	51%	57%
Представителите на всички етнически групи трябва да бъдат насърчавани да се кандидатира на избори за политически длъжности.	19%	31%
Представителите на всички етнически групи трябва да имат еднакви права и задължения.	48%	59%

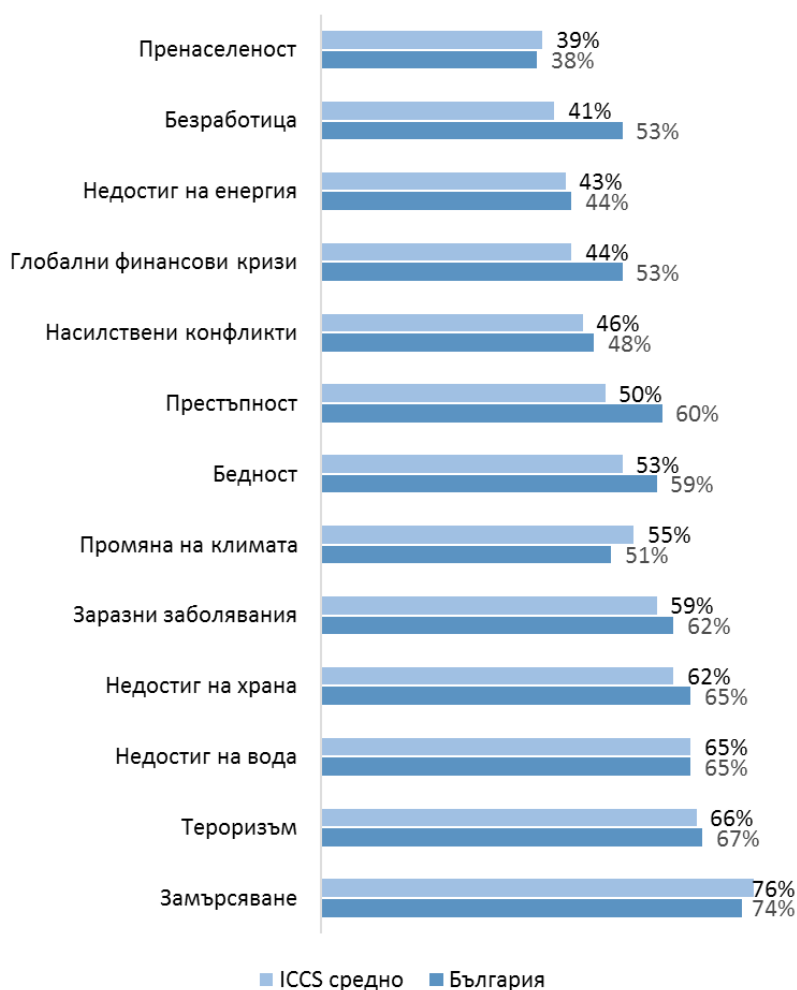
Подобно на предишния анализ, и тук са налице съществени разлики между възприятията на учениците в България и техните връстници за равенството и равните права на всички етнически групи в обществото. И по този показател индексът на българските ученици е един от най-ниските в изследването – 49 точки (53 точки средно за ICCS). Същият индекс имат

учениците в Холандия, а по-нисък индекс имат само учениците в Латвия (48 точки). Най-висок е индексът за равенството и равните права на етническите групи на учениците в Китайски Тайбей – 58 точки, както и в Чили и Швеция – по 57 точки. И тук момичетата имат по-ясно изразени положителни нагласи към равенството между етническите групи в сравнение с момчетата. Учениците, които споделят, че в учебните часове често се провеждат дискусии и се обсъждат различни въпроси от гражданското образование, както и учениците с по-високи резултати на теста на ICCS 2016, също показват позитивно отношение към равенството между хората с различен етнически произход.

Мнение на учениците по някои въпроси с глобално значение, доверие в институциите и отношение към влиянието на религията в обществото

Обществените дебати за политическото, икономическото и социалното развитие напоследък все по-често имат за обект въпроси с глобално значение, сред които е и въпросът за възможното влияние на човешката дейност върху околната среда и бъдещето на човечеството. В този контекст устойчивото развитие се възприема като част от отговорното гражданство. Други въпроси, които все по-често привличат вниманието на хората, са бедността, гладът, войните, пренаселеността и увреждането на околната среда. Включването на тези глобални проблеми в гражданското образование се осъществява чрез редица инициативи, които целят образованието да се ориентира към изучаване на по-глобални проблеми, които да разширят познанията и разбиранията на учениците извън националния контекст.

Проблемите, свързани с глобалното гражданство и устойчивото развитие, са съществена част от изследователската концепция на ICCS 2016. Проблемите, обхванати в изследването, всъщност са проблемите, които вълнуват хората по целия свят и които могат да бъдат определени като главни заплахи за цивилизацията: замърсяване, недостиг на енергия, глобалната финансова криза, престъпност, недостиг на вода, насилствени конфликти, бедност, недостиг на храна, климатични промени, безработица, инфекциозни заболявания, тероризъм и т.н. По време на изследването учениците трябваше да посочат доколко според тях тези проблеми представляват реална заплаха за бъдещето на човечеството, като изберат една от възможностите: „до голяма степен“, „до известна степен“, „до малка степен“, „изобщо не представлява заплаха“. Данните по-долу показват колко процента от учениците в България и средно в ICCS са избрали „до голяма степен“, с което са определили, че съответният проблем представлява значителна заплаха за бъдещето на човечеството.

Данните показват, че почти всички от посочените проблеми са определени като голяма заплаха за бъдещето на човечеството поне от половината от учениците. В това отношение нагласите на българските ученици не се различават съществено от нагласите на връстниците им средно в ICCS. От друга страна, ако трябва да степенуваме тези заплахи, то най-голямата сред тях е замърсяването на околната среда и след това е тероризмът.

Ако анализираме по-подробно как учениците в отделните държави са степенували заплахите за бъдещето на света, можем да стигнем до заключение

кои са най-сериозните проблеми в техните общества и доколко застрашени се чувстват младите хора там.

Например най-голям процент ученици са посочили, че замърсяването на околната среда е сериозна заплаха за бъдещето на човечеството в Колумбия – 90%, в Чили – 88%, и в Литва – 86%. Най-голям дял ученици смятат, че тероризмът е голяма заплаха за бъдещето на света в Хърватия – 81%, в Русия – 78%, в Естония – 76%, в Латвия, Литва и Малта – по 75%. Недостигът на храна е най-голямата заплаха за света за най-много ученици в Чили и Колумбия – съответно 83% и 82%.

От друга страна, най-малък дял ученици са посочили престъпността като голяма глобална заплаха в Холандия (25%), Финландия (27%), Швеция (28%), Дания (30%), Белгия (32%) и Норвегия (33%).

Насилствените конфликти са значителна глобална заплаха за 68% от учениците в Колумбия, за 67% – в Чили, и за 63% – в Литва. Най-малко ученици са посочили световните конфликти като заплаха в Дания и Холандия (по 27%) и във Финландия (28%). Също в Дания, Холандия и Швеция най-малък дял ученици са определили безработицата като значим глобален проблем – около 27%. Държавите, в които най-много ученици са посочили безработицата като голяма заплаха за бъдещето на света, са: Чили – 58%, Хърватия – 57%, Мексико – 56%, Колумбия и Словения – по 55%.

По-нататък ще проследим какви са нагласите и отношението на учениците към политическите и гражданските институции в техните държави. Изследването през 2009 г. показва, че най-ниско е доверието на учениците в политическите партии, а най-голямо – в съда. Данните от ICCS 2009 показаха също ниско доверие на българските ученици в политическите партии и политическите институции, като повече от половината тогава смятаха, че политическата система в страната не функционира добре⁶). Освен това данните от 2009 г. показаха също, че в държавите с високи нива на възприемане на корупцията, както и ниски равнища на ефективност на държавните институции, учениците с високи постижения на теста по гражданско образование демонстрират по-слабо доверие в гражданските институции.

ICCS 2016 измерва доверието на младите хора в правителството, парламента и съда. Ако проследим данните по държави, ще видим, че доверието и в трите институции е най-високо в Норвегия, Белгия, Швеция, Финландия, Русия и Дания. Най-ниско е доверието в Хърватия, Колумбия, Чили и Перу.

Националните данни показват, че доверието на българските ученици и в трите институции е по-ниско от средните равнища за ICCS 2016. Най-ниско е доверието в националния парламент, следва националното правителство и накрая – с най-голямо доверие се ползва правосъдието. От друга страна, в сравнение с изследването през 2009 г. доверието и към трите институции се е повишило, макар и незначително.

Анализът на данните показва, че значително по-ниско е доверието на учениците в политическите партии. Само в седем държави повече от половината ученици показват доверие към политически партии: Дания, Финландия, Литва, Норвегия, Русия, Малта и Швеция. Националните данни показват, че доверието в политическите партии сред българските ученици е сравнително ниско – само 38% от учениците са декларирали доверие в политическите партии (средно за изследването – 45%).

Данните показват също, че доверието в хората, като цяло, е сравнително ниско във всички държави – средно около 53% от учениците в изследването са изразили доверие в хората. Освен това в повечето държави, в това число и България, то се е понижило в сравнение с 2009 г. Най-съществено е понижението в Естония, Италия, Латвия и Швеция – с 11 процентни пункта. Въпреки понижението България е сред държавите, в които най-много ученици имат доверие на хората, като цяло: Финландия – 74%, Словения – 69%, Дания – 65%, Доминиканска република – 62%, България – 61%, и Литва – 60%.

Тъй като значителна част от информацията стига до обществото чрез медиите, то доверието в тях има ключово значение и показва обществените нагласи по отношение на истинността, точността и безпристрастността на разпространяваната информация. Почти две трети от учениците в изследването изразяват доверие в традиционните медии. В сравнение с 2009 г. доверието в повечето държави се е понижило или е останало непроменено. Държавите с най-голямо доверие в традиционните медии са Финландия – 82%, Доминиканска република – 78%, и Италия – 75%. Обратно, държавите с най-ниски равнища на доверие в традиционните медии са Русия – 41%, Китайски Тайбей – 44%, Белгия – 46%, Естония и Холандия – по 47%. Доверието на българските ученици в традиционните медии е около средните равнища за изследването – 61% при средно за ICCS 59%. То се е понижило с 9 процентни пункта в сравнение с проучването през 2009 г.

Доверието в социалните медии е значително по-ниско от доверието в традиционните медии – 45% средно за ICCS. Най-ниско е в Норвегия – 27%, Белгия – 29%, Дания – 31%, и Швеция, Холандия и Естония – по 32%. Дали това се дължи на информираността на учениците за начина, по който функционират социалните медии, и риска от разпространяване в тях на непроверена и невярна информация, или се дължи на други причини, е трудно да се определи без допълнителни проучвания. На този етап данните показват, че съществуват много големи вариации в преценката на учениците от различните държави. Най-много ученици изразяват доверие в социалните медии в Доминиканската република – 61%, и в България и Малта – по 60%.

Учениците, на които поне единият родител е с висше образование, имат по-голямо доверие в институциите само в седем държави, а в осем показват значително по-ниски равнища на доверие. Учениците, които имат по-висок резултат

на теста на ICCS, имат по-малко доверие в гражданските и политическите институции в сравнение с учениците с по-нисък резултат на теста в девет държави (България, Чили, Колумбия, Хърватия, Доминиканска република, Литва, Мексико, Перу и Русия). Обратно, в Дания, Естония, Финландия, Холандия, Норвегия, Словения и Швеция учениците с по-високи резултати показват значително по-голямо доверие в институциите. Тези резултати показват, че е налице позитивна корелация между доверието в институциите и познанията по гражданско образование предимно в държавите с ниски равнища на възприемане на корупцията и по-високи равнища на управленска ефективност.

Друг аспект и стимул за гражданско участие са представите на младите хора за ролята на религията в обществото. В някои общества традицията да се посещава религиозна служба, се асоциира с гражданското участие в живота на общността. Отношението към религията и религиозните практики е съществен елемент от едно по-широко разбиране на гражданското образование и гражданското участие.

Във въпросника за ученика на ICCS 2016 са включени пет въпроса, посредством които се определя отношението на учениците към религията и нейното влияние в обществото. Изводите са направени на базата на дела на учениците, посочили „съгласен/съгласна съм“ за няколко твърдения за религията и ролята ѝ в обществото.

	България	ICCS средно
За мен религията е по-важна от това, което се случва в националната политика.	59%	42%
Религията ми помага да реша кое е правилно и кое е неправилно.	53%	48%
Религиозните лидери трябва да имат по-голяма власт в обществото.	39%	29%
Религията трябва да влияе на отношенията между хората.	40%	51%
Житейските правила, които се основават на религията, са по-важни от гражданските закони.	41%	32%
Религиозните хора са по-добри граждани.	53%	32%

На базата на отговорите на учениците на тези въпроси е структурирана скала, която показва доколко учениците подкрепят идеята, че религията трябва да оказва влияние върху обществото и обществените отношения. Най-голяма подкрепа се наблюдава сред учениците в Хърватия, Колумбия, Доминиканската република, Малта и Перу. Най-ниска е подкрепата в Белгия, Дания, Естония, Холандия и Швеция. Подкрепата на българските ученици е по-скоро умерена и не се е променила след 2009 г.

Кои са факторите, които влияят върху отношението на учениците към религията и нейната роля в обществото? Учениците с поне един родител с висше образование, както и учениците с по-високи резултати на теста смятат, че ролята и влиянието на религията в обществения живот трябва да бъдат по-скоро ограничени. Този извод е валиден за всички държави, в това число и България.

Инструментариумът на ICCS включва и няколко въпроса, целта на които е да се определи дали учениците се идентифицират с конкретна религия и доколко активно участват в конкретни религиозни практики. Най-напред следва да посочим, че преобладаващата част от българските ученици (около 86%) смятат, че всички хора трябва да могат свободно да практикуват религията, която са избрали. Близко 84% от българските ученици посочват, че изповядват някаква религия. От тях обаче:

- 43% никога не са посещавали религиозна служба или посещават религиозна служба по-рядко от веднъж в годината;
- 31% – поне веднъж в годината;
- 17% – поне веднъж в месеца;
- 9% – поне веднъж в седмицата.

Както може да се очаква, учениците, които практикуват религия сравнително често (посещават религиозна служба поне веднъж на месец), смятат, че религията трябва да има по-голямо влияние върху обществото и обществените отношения.

Като се основаваме на данните, можем да предположим, че за българските ученици „изповядвам религия“ не означава „религиозен съм“. Идентифицирането с определена религия, декларирано от самите ученици, не е надежден показател доколко те наистина изповядват нейните принципи и ценности. Религията се приема по-скоро като признак за принадлежност към определена общност. Доказателство за това са и данните, които показват, че само половината (53%) от българските ученици, които посещават религиозна служба поне веднъж в седмицата или веднъж в месеца, посочват например, че религията трябва да има силно влияние върху обществото.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. В продължението на статията, което ще бъде публикувано в сп. „Стратегии на образователната и научната политика“, бр.1/2018 ще прочетете ангажирани ли са учениците с политически и обществени проблеми; участват ли в граждански инициативи в училище и общността, както и каква е ролята на училището за формиране на гражданските компетентности на учениците. Ще се запознаете с резултатите от европейския модул на ICCS 2016, който

проучва мнението на учениците по редица специфични за европейския регион характеристики на гражданското образование, като свободата и ограниченията за придвижване в Европейския съюз, представите на учениците за Европа и нейното бъдеще и др.

2. Резултатите от първата фаза на изследването, в която участват и български ученици, са публикувани в: Civic Education across countries: Twenty-four national case studies from the IEA Civic Education Project. Amsterdam: IEA, 1999.
3. Резултатите са публикувани в: Civic knowledge and engagement. Amsterdam, 2002. Български ученици не са участвали във втората фаза на изследването.
4. В Германия участва само регион Северен Рейн-Вестфалия.
5. Учениците в Малта, които участват в изследването, са в IX клас, тъй като те отговарят на необходимата възраст. Учениците в Норвегия, които участват в изследването, също са в IX клас, макар че това е отклонение от целевата група на ICCS, но позволява да се анализират промените по отношение на ICCS 2009 (тогава в изследването в Норвегия са участвали деветокласниците).
6. Подробно за нагласите и възприятията на българските ученици според данните на ICCS 2009 в: Гражданско образование и гражданска активност на учениците. Резултати от участието на България в Международното изследване на гражданското образование – ICCS 2009. ЦКОКЮО, 2011, с. 29 – 33. Публикацията е достъпна на: http://copuo.bg/upload/docs/2013-01/ICCS_BGR_doklad.pdf.

ATTITUDES AND PERCEPTIONS OF STUDENTS TOWARDS IMPORTANT CIVIC ISSUES

(ICCS 2016 Data from the International Study on Citizenship Education)

Abstract. The article presents an analysis of data from International Civic and Citizenship Study (ICCS) 2016. ICCS 2016 includes 24 countries / regions, including 16 in Europe, 5 in Latin America, and 3 in Asia. The Bulgarian study is organized and carried out by the Center for Assessment in Preschool and School Education.

✉ **Dr. Svetla Petrova**

Center for Assessment in Preschool and School Education
125, Tzarigradsko Chaussee Blvd., bl. 5
1113 Sofia, Bulgaria
E-mail: s.petrova@mon.bg